

BERGLJÓT SOFFÍA KRISTJÁNSDÓTTIR

„yfrin tól / fútúr gól“

Nokkur orð um Tourette og ljóðlist

Inngangur

klukk klukk klúka
fimm í mútur
yfrin tól fútúr gól

gaggalagó gagg glúrin gló
rugg rugg rútur

fíngalángur flutningur
í flautandi bíl

Freyjugatan er órannsakanleg

Þetta er brot úr ljóði Dags Sigurðarsonar „Takk takk Tobbi“ sem birtist í *Rógmálmi og grásilfri* árið 1971.¹ Á áttunda áratug síðustu aldar kenndi ég óspart í framhaldsskólum ljóð Dags, ekki bara þetta heldur ýmis önnur, t.d. „Landkynningu“ sem fjallar um síldina, jafnt fegurð hennar sem stritið sem henni fylgir, og endar á blessunarorðum, samvinnuðum bölv.² Þessi ljóð hafa verið mér hugleikin upp á síðkastið af því að ég hef verið að velta fyrir mér að hvaða marki aðferðir við greiningu bókmennta hafi breyst á síðustu

¹ Dagur [Sigurðarson], *Rógmálmur og grásilfur*, Reykjavík: Heimskringla, 1971, bls. 65-66.

² Sama rit, bls. 35-36.

fjórum áratugum. Þegar ég reyni að rifja upp hvernig ég fór að forðum, minnst ég þess að ég fór vandlega í gegnum texta ljóðanna og setti því næst allt í bókmenntasögulegt og samfélagslegt samhengi – eða krafðist þess að minnsta kosti að nemendur mínir gerðu það. Ég fór þar með líkt að og flestir gera vísast enn hérlendis. „En er nokkuð athugasvert við það?“ spyr kannski einhver. Má vera. Mannskilningurinn, sem felst í aðferðinni, kann að vera of gamall. Hún gerir ráð fyrir vitsmunastarfi meira og minna ótengdu lík-amanum og glímu lesenda við texta sem einhvers konar æfingum í huga sem snúast fyrst og fremst um tákni og hugsun. Skynjun manna andspænis umheiminum, sjálft ílagið í hugsanirnar, og athafnirnar, sem líta má á sem frágagið, eru þá einatt aðskilin jaðarfyrirbæri sem eru líka greind frá „efri ferlum“ (e. *higher processes*) vitsmunastarfs.³ Fyrir vikið vinna menn með það líkan um hugann sem heimspekingurinn Susan Hurley kallaði svo sláandi „klassísku samlokuna“ en þá er hugurinn eins og tvær brauðsneiðar og vitsmunastarfið fyllingin á milli þeirra.⁴ Þetta líkan hefur sætt mikilli gagnrýni, meðal annars frá þeim sem mæla fyrir kenningum um líkamsmótaða vitsmuni (e. *embodied cognition*). Þær hafa víða haft drjúg áhrif á bókmenntafræði. Skemmst er að minnast skrifa George Lakoffs og Marks Johnsons um að líkamsgerð manna og hreyfiskynjun marki líkingahugsun þeirra.⁵ Einnig má nefna rannsóknir Antonios R. Damasio á tilfinningum, geðshræringum og sjálfi, svo og athuganir Giacomos Rizzolattis og samstarfsmanna hans á svonefndu spegilfrumukerfi í heilanum.⁶

Enda þótt ýmsir dragi í efa að bókmenntafræðingar eigi yfirleitt að sækja nokkuð til raunvísinda, skal því haldið fram hér að við bókmenntagreiningu

³ Sbr. Susan Hurley, „Perception and Action: Alternative Views“, *Synthese* 1/2001, bls. 3–40, hér bls. 3.

⁴ Sjá t.d. Susan Hurley, „Vehicles, Contents, Conceptual Structure, and Externalism“, *Analysis* 1/1998, bls. 1–6, hér bls. 4; sama, *Consciousness in action*, Cambridge MA og London: Harvard University Press, 2002, bls. 401–412.

⁵ Hér skal látið nægja að nefna George Lakoff og Mark Johnson, *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, New York: Basic Books, 1999.

⁶ Sjá t.d. Antonio R. Damasio, *Descartes Error: Emotion, Reason and the Human Brain*, New York: HarperCollins Publishers, 1995 [1994]; sami: *The Feeling of What Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness*, New York: Harcourt Brace, 1999. Stutt en gagnlegt yfirlit um spegilfrumurannsóknir er: Pier Francesco Ferrari og Giacomo Rizzolatti, „Introduction: Mirror neuron research: the past and the future“, *Philosophical Transactions: Biological Sciences* 1644/2014, bls. 1–4. Ítarlegri grein er t.d. Giacomo Rizzolatti o.fl. „Mirror neurons and their clinical relevance“, *Nature Reviews Neurology* 1/2009, bls. 24–34.

sé full þörf á að hugað sé að flóknu samspili tungumáls og líkama. Meðal rannsókna sem aukið hafa skilning á því eru þær sem gerðar hafa verið á Tourette-röskuninni en hún einkennist eins og kunnugt er af ósjálfráðum viðbrögðum ýmsum, t.d. endurtekningum jafnt hljóða sem orða, vöðvakippum og bölvu. Og það eru ekki síst tengsl sem menn hafa þóst sjá með Tourette og ljóðlist sem ég ætla að ræða hér, með hliðsjón af vísu úr Gísla sögu. Ég fjalla fyrst stuttlega um Tourette, afstöðu lækna til þess á níttjándu og tuttugustu öld og ræði skrif fræðimanna um sameinkenni þess og ljóðlistar. Þá vík ég að hvernig slík skrif geta nýst bókmenntafræðingum, greini vísu Gísla og leitast við að sýna að ástæða sé til að huga að fleiru en bragreglum þegar hún á í hlut. Því næst velti ég fyrir mér hvernig ég kysi að fást við ljóð Dags nú, miðað við hvernig líkaminn kann að móta vitsmunina, en tek að endingu saman fáein atriði.

Fáein orð um Tourette

Þekktasta dæmið um Tourette í sögu læknavísindanna mun snúast um gamla konu á 19. öld, markgreifaynju de Dampierre, sem átti það til í miðjum samræðum að bölvu eða hrópa ókvæðisorð, ósjálfrátt og tilefnislaust. Árið 1825 sagði læknirinn Itard frá þessum einkennum hennar.⁷ Nokkrum áratugum seinna varð hún fyrsta dæmið af níu sem annar læknir, Georges Gilles de la Tourette, tiltók í grein þar sem hann lýsti því fyrirbæri sem við hann er kennt.⁸ Hann varð þó í reynd ekki fyrstur til að gera einkennum Tourette-röskunarinnar skil. Það var enn einn læknirinn, Trousseau árið 1873 og því hefur verið haldið fram að lýsing hans standi nær nútímaskilningi en lýsing starfsbróður hans sem gerði m.a. ráð fyrir að úrkynjun kynni að vera einn orsakavaldurinn.⁹

Gilles de la Tourettes kallaði Tourette „La maladie des tics convulsifs“ eða „Sjúkdóm kippa og kækja“ en það er fyrst og fremst lýsing hans á ein-

⁷ Howard I. Kushner, *A Cursing Brain: The Histories of Tourette Syndrome*, Cambridge Mass. og London: Harvard University Press, 1999, bls. 10.

⁸ George Gilles de la Tourette, „Etude sur une affection nerveuse caracterisee par de l'incoordination motrice accompagnee d'echolalie et de coprolalie“, *Archives de Neurologie* 9/1885: 158–200.

⁹ Hugh Rickards, Ian Woolf og Andrea Eugenio Cavanna, „“Trousseau's Disease:” A Description of the Gilles de la Tourette Syndrome 12 Years Before 1885“, *Historical Review* 14/2010, bls. 2285–2289, um mismunandi skilning Trousseaus og Gilles de la Tourettes, sjá bls. 2287–2288.

kenninum sem nú á við, ekki hugmyndir hans um ástæður þeirra.¹⁰ En hann notaði líka gríska orðið *coprolalia* – grófmæli – um ókvæðisorð og bölv sem ryðjast ósjálfrátt út úr fólki og það hefur fest í sessi sem læknisfræðilegt heiti um fyrirbærið.¹¹ En Tourette fylgja líka hljóðkækir svo ekki sé minnst á orðakæki sem eru gjarna nefndir *echolalia* eða bergmálskækir – þegar menn endurtaka orð annarra – og *palilalia*, sem felst í því að menn endurtaka eigin orð og gæti því kallast tugga.¹²

Umræður um einkenni Tourette-röskunarinnar má rekja drýgstan hluta 19. aldar en þær urðu háværar undir lok hennar. Ýmsar spurningar brunnu þá á mönnum, t.d. þær sem sneru að grófmælum: Var hægt að venja menn af bölvum með því að þjálfva viljastyrk þeirra eða báru fúkyrði þeirra vitni um ósiðlegt athæfi fyrri kynslóða sem kom fram í veikara taugakerfi? Mátti vera að þráhyggja tengdist Tourette og hver voru tengslin milli Tourette og hysteríu? Um slíka hluti ræddu meðal annarra Gilles de la Tourettes og læri-faðir hans, Charcot, svo og læknarnir Magnan og Guinon og voru síst á einu máli um hvaðeina.¹³

Framan af 20. öld hurfu hugmyndir Gilles de la Tourette í skuggann af öðrum. Komu þar bæði til ný skrif lækna, þ.e. þeirra Meiges og Feindels (1902) um arfgengi Tourette-röskunar – en þær féllu vel að ýmsum mann-

¹⁰ George Gilles de la Tourette, „La maladie des tics convulsifs“, *La semaine médicale* 19/1899, bls. 153–156. Howard I. Kushner, „History as a Medical Tool“, *The Lancet* 371: 9612/2008, bls. 552–553.

¹¹ Orðið *coprolalia* hefur verið þýtt sem „grófmæli eða dónatal“, svo og sem „soratal“, sjá Jóhann Heiðar Jóhannsson, „Íðorðasafn 80: Tourette heilkenni“, *Læknablaðið* 8/1996, bls. 599 og Þórunn Þórsdóttir, „Á valdi líkama og hugar“: Helstu meðferðarúrræði Tourette heilkennis og hlutverk félagsráðgjafa [BA-ritgerð.], Reykjavík: Háskóli Íslands, 2014, bls. 9, sótt 1. janúar 2018 á <https://skemman.is/handle/1946/18020?locale=en>. Á grísku merkir *kopros* ‚mykja‘ eða ‚skítur‘.

¹² Harvey S. Singer, Constance Smith-Hicks og David Lieberman, „Tourette Syndrome“, *Animal models of movement disorders*, ritstj. Mark LeDoux, Amsterdam og víðar: Elsevier/Academic Press, 2005, bls. 431–440, hér bls. 431.

¹³ Sbr. Howard I. Kushner, „History as a Medical Tool“, bls. 552; Howard I. Kushner, Claudio Luzatti og Stanley Finger „A Perplexing Document in the Early History of Gilles de la Tourette Syndrome: Melotti’s Rendition of a “Lecture by Charcot”, (Including a Complete Translation from the Italian with Commentary)“, *Journal of the History of the Neurosciences* 1/1999, bls. 5–20, hér bls. 11 og 14; Howard I. Kushner, *A Cursing Brain: The Histories of Tourette Syndrome*, bls. 27–28; Mary M. Robertson og Dan Z. Reinstein, „Convulsive Tic Disorder: Georges Gilles de la Tourette, Guinon and Grasset on the Phenomenology and Psychopathology of Gilles de la Tourette Syndrome“, *Behavioural Neurology* 1/1991, bls. 29–56, hér bls. 32 og Howard I. Kushner, „A brief history of Tourette syndrome“, *Revista Brasileira de Psiquiatria* 2/2000, bls. 76–79, hér bls. 76.

ræktarhugmyndum sem uppi voru – og kenningar Freuds um bernsku og kynhvöt.¹⁴

Menn vita enn ekki með vissu hverjar líffræðilegar orsakir Tourettes eru en á síðustu áratugum hafa verið gerðar rannsóknir sem benda til að uppruna ýmissa kækja sem því fylgja, t.d. hljóð- og orðakækja, sem hér skal beint sjónum að, megi rekja til röskunar í heilabotnshjörnum/djúphnoðum (e. *basal ganglia*) – og þar með í skriðdýrshéilanum (e. *reptilian brain*) sem Paul MacLean kallaði svo¹⁵– eða á tengslum heilabarkar, botnkjarna og stúku, sem stjórna flóknu atferli.¹⁶ Og það er ansi skemmtilegt þegar hugsað er til

¹⁴ Sbr. Howard I. Kushner, „A brief history of Tourette syndrome“, bls. 76. Sjá einnig Henri Meige og Eugène Feindel, *Les tics et leur traitement*, Paris: Masson et Cie, 1902.

¹⁵ Sjá Paul MacLean, „A triune concept of the brain and behavior“, ritstj. T. J. Boag & D. Campbell, *The Clarence M. Hincks memorial lectures*, 1969, Toronto: University of Toronto Press, 1973, bls. 4–66. Sumir amast við orðinu *skriðdýrshéili*, af því að MacLean taldi að heilinn væri þróunarsögulega þrískiptur og nefndi einn hlutann skriðdýrshéila – hina kallaði hann gamla og nýja spendýrshéilann – en taugavísindamenn samtímans hafa nú flestir hafnað þeirri skiptingu, sjá t.d. Lennart Heimer o.fl. *Anatomy of Neuropsychiatry: The New Anatomy of the Basal Forebrain and Its Implications for Neuropsychiatric Illness*. Academic Press, Amsterdam og víðar: Elsevier, 2007, bls. 15–19 (t.d.). Aðrir, þá m. taugalæknar (Jaak Panksepp, sbr. Christian Montag og Jaak Panksepp, „Primary emotional systems and personality: an evolutionary perspective“, *Frontiers in psychology* 8/2017, bls. 1 – 15), hafa þó notað hugtakið óspart allt fram á síðustu ár enda vinna menn með ýmsar hugmyndir MacLeans, aðrar en þrískiptinguna. Sjálfri finnst mér orðið *skriðdýrshéili* kímileg áminning um að maðurinn kann að eiga sitthvað sameiginlegt með dýrategundum sem hann samsamar sig sjaldnast. Hér er það þó einkum nefnt af því að Ronald Schleifer, sem rætt verður frekar um hér á eftir, nefnir orðið í bók sinni *Intangible Materialism: The Body, Scientific Knowledge, and the Power of Language*, Minneapolis og London: University of Minnesota Press, 2009, bls. 71. Hann vísar þá til bókar hugfræðingsins Philips Liebermans, *Human Language and Our Reptilian Brain: The Subcortical Bases of Speech, Syntax, and Thought*, Cambridge MA og London: Harvard University Press, 2000, en Lieberman er ekki síst að andmæla kenningum málkunnáttufræða um tungumál. Um röskun á svæðum neðan heilabarkar, sjá Colin Martindale, „Syntactic and semantic correlates of verbal tics in Gilles de la Tourette’s syndrome: A quantitative case study“, *Brain and Language* 4/1977, bls. 231–247, hér bls. 244, og Diana Van Lancker og Jeffrey L. Cummings, „Expletives: Neurolinguistic and neurobehavioral perspectives on swearing“, *Brain Research Reviews* 1/1999, bls. 83–104, hér bls. 96 og 97 (t.d.).

¹⁶ Um tengsl heilabarkar, botnkjarna og stúku, sjá Harvey S. Singer, Constance Smith-Hicks og David Lieberman, „Tourette Syndrome“, bls. 431–440, hér bls. 434 og Zhishun Wang, o.fl., „The Neural Circuits that Generate Tics in Tourette’s Syndrome“, *American Journal of Psychiatry* 12/2011, bls. 1326–1337, hér bls. 1326 og 1333–1336.

Þess að neðanbarkarsvæðin voru lengi vel ekki talin tengjast máli, heldur fyrst og fremst hreyfivirkni, frumeðlishvötum og geðshræringum, meðan börkurinn og nýbörkurinn, ekki síst svæðin sem kennd eru við Broca og Wernicke voru tengd máli og afstrakt hugsun. Ýmsir hafa reyndar skrifað almennt um hugsanleg tengsl heilabotnskjarna og tungumáls.¹⁷

Meðal þeirra sem fjallað hafa um Tourette eru bókmenntafræðingarnir David B. Morris – sem talinn er í hópi áhrifaríkra höfunda sem ritað hafa um alvarleg veikindi síðustu áratugi¹⁸ – og Ronald Schleifer sem fengist hefur lengi við læknahugvísindi í samstarfi við Jerry B. Vannatta, prófessor í læknisfræði við Háskóla Oklahomaborgar. Morris fjallar t.d. um Tourette-röskunina í bókinni *Illness and Culture in Postmodern Age*. Þar gerir hann ráð fyrir að orðakækir hennar séu tengdir svæðum undir heilaberkinum, nánar tiltekið „neðanbarkar-formgerðum sem leyfi þeim að velta út óbeðnum eins og veini eða ópi“;¹⁹ hann nefnir líka sérstaklega að séu ákveðnir hlutar stúkunnar örvaðir, gefi menn frá sér eins atkvæðis óp og upphrópanir sem taugafræðingurinn Georges Schaltenbrand hafi talið tjá undrun, ótta eða sársauka.²⁰ En Morris er þó sannfærður um að mennskt mál eigi upptök sín í heilaberkinum og segir m.a.: „Mennskt mál er gagnólíkt ópum dýra í þeim skilningi að það sprettur upp á allt öðru svæði heilans.“²¹

Premur árum eftir að bók Morris kemur út, fer Ronald Schleifer nokkuð aðra leið í grein um Tourette, tungumál, taugalíffræði og ljóðlist og ítrekar þá afstöðu sem þar birtist heldur seinna í bókinni *Intangible Materialism*.²²

¹⁷ Sjá t.d. Philip Lieberman, *Human Language and Our Reptilian Brain*, bls. 82–91 (t.d.) og James R. Booth o.fl., „The role of the basal ganglia and cerebellum in language processing“, *Brain research* 2007, bls. 136–144.

¹⁸ Sjá t.d. David Robert Whitsitt, „Illness and Meaning: A Review of Select Writings“, *Journal of Humanistic Psychology* 1/2010, bls. 108–131, hér bls. 108.

¹⁹ David Morris, *Illness and Culture in Postmodern Age*, Berkeley: University of California Press, 2000 [1998], bls. 170. Á ensku hljóða orð hans svo: [...] subcortical structures that permit them to tumble out unbidden, like a shout or cry.

²⁰ Sama rit, bls. 174.

²¹ Sama stað. Á ensku segir: Human speech differs fundamentally from animal cries in the sense that it proceeds from an entirely different region of the brain.

²² Ronald Schleifer, „The Poetics of Tourette Syndrome: Language, Neurobiology, and Poetry“, *New Literary History* 3/2001, bls. 563–584; sami, *Intangible Materialism*, bls. 71–96. Bókarkafliinn er nokkuð samhljóða greininni en þó aukinn; í honum vísar Schleifer til að mynda til Stevens Mithen um þróun tungumáls með/i gegnum tónlist (bls. 72). Ég held mig frekast við greinina hér en hún hefur verið kölluð tímamótaverk, sbr. Bent Sørensen, „Tourette in Fiction: Lethem, Lefcourt, Hecht, Rubio, Byalick“, sótt 19. október 2018 af <http://www.clas.ufl.edu/ipsa/2005/proc/Soerenso.pdf>.

Schleifer vísar í orð Morris um neðanbarkarformgerðir en bætir við öðrum sem Algirdas Greimas lét falla 1970, þ.e. að ljóðlistin reyni að skapa „merkingaráhrif frumópsins“ með blekkjandi táknum sem gefi í skyn að dýpri merking leynist í sjálfum hljóðum málsins.²³ Schleifer bendir á að ljóðlistin höfði til allra taugalíffræðilegra uppsprettna tungumálsins og tengist Tourette í því. Rétt eins og andlitsmálning Maóra-stríðsmanna skapi þau áhrif að andlit þeirra verði *merki* um árás – en árásar-andlitstjáníng sé algeng meðal margra prímatategunda og eigi sér sýnilega rætur bæði í heilaberki og svæðum neðan hans, ekki síst möndlunni – þannig skapi ljóðlistin áhrif *raddmerkja* (e. *vocal signaling*) prímata sem virðast koma ósjálfrátt fram hjá þeim sem hafa Tourette. Schleifer telur í sem stystu máli að hin mögnuðu tengsl milli málvirkni og hreyfivirkni, milli merkingar og efnislegrar hliðar tjáningsar, sem birtast í merkingarlausu rími, hrynjandi og fúkyrðum Tourettes, staðfesti hversu djúpt í heilanum rætur ljóðlistarinnar séu.²⁴

Pegar Schleifer ber saman Tourette og ljóðlist nýtir hann skáldverk, eins og *Motherless Brooklyn* (1999 (Móðurlaus Brooklyn 2007)) Jonathans Lethems²⁵ en einnig skrif fræðimanna eins og taugafræðingsins Olivers Sacks og hugfræðingsins Philips Liebermans sem gerir ráð fyrir að það séu römm tengsl milli hreyfivirkni og tungumáls og færir rök að því að „skriðdýrshelinn“ gegni ýmsu mikilvægu hlutverki öðru en því sem snúi að hreyfingum.²⁶ Ég ætla ekki að staldra lengi við samanburð Schleifers – en sækja þó að endingu fáeinar tilvitnanir til Sacks og Schleifers sem varpa frekara ljósi á efnið.

Í einni bóka Sacks segir skurðlæknirinn Carl Bennett, sem er með Tourette, svo frá einkennum sínum:

[...] það er bara hljómur [sérstakra orða] sem heillar mig. Hvaða skrýtin hljómur sem er, hvaða skrýtið nafn sem er, byrjar að endurtaka sig og fær mig til að halda áfram.²⁷

²³ Ronald Schleifer, „The Poetics of Tourette Syndrome: Language, Neurobiology, and Poetry“, bls. 563.

²⁴ Sama rit, bls. 564.

²⁵ Jonathan Lethem, *Motherless Brooklyn*, New York: Doubleday, 1999. Sami, *Móðurlaus Brooklyn*, þýð. Eiríkur Örn Norðdahl, Reykjavík: Bjartur, 2007.

²⁶ Philip Lieberman, *Human Language and Our Reptilian Brain*. Benda má á ýmsa kafla í bókinni en auk blaðsíðnanna sem vísað er til í nmgr. 16, má fá innsýn í meginatriði með því að lesa „Introduction“, bls. 1–18.

²⁷ Oliver Sacks, *An Anthropologist on Mars: Seven Paradoxical Tales*, New York: Alfred A. Knopf, 1995, bls. 88. Bennett segir á sínu máli: [...] it is just the sound that attracts me [...] Any odd sound, any odd name may start repeating itself and get me going.

Sacks skýrir sjálfur orð hans nánar:

Bergmálstal frystir hljóðin; fangar tímann; varðveitir áreiti eins og „aðskotahlut“ eða bergmál í huganum; heldur annarlegri tilvist alls þess við, eins og ígræðlingi. Það er bara hljómur orðanna, „melódía“ þeirra eins og Bennett segir sem græða þau í huga hans; uppruni þeirra, merking og merkingartengsl skipta ekki máli.²⁸

Schleifer leggur hins vegar út af orðum þeirra félaga með efnisgrein sem kristallar vangaveltur hans:

Hljóðið, fryst eða fangað er uppspretta ljóðlistarinnar, *rímisins*, *ljóðstafasetningarinnar*, „*melódíunnar*“, jafnvel (eða kannski öðru fremur) hinnar undarlegu tilfinningar fyrir ópersónuleika í nákomnustu tilvísunum þess.²⁹

„Gefn drepr fyrir mér glaumi“

En hvernig má nýta hugmyndir eins og þær sem ég hef nefnt til að auka skilning á ljóðum? Á margvíslegan hátt held ég, ekki síst ef menn taka til við að hugsa um tungumál og texta í tengslum við skynjun mannsins alla, geðs- hræringar og tilfinningar. Þegar ég kynntist hugmyndum Schleifers fyrst fyrir allmörgum árum var ég nýbúin að stinga nefinu niðrí doktorsritgerð konu sem heitir Anna Christine Soy Ribeiro.³⁰ Hún notar m.a. kenningar Jerrolds Levinsons um hvernig vert sé að skilgreina list en hann setti hugmyndir sínar upphaflega fram á áttunda áratugnum (1979) en gerði frekari grein fyrir þeim tíu árum seinna (1989).³¹ Levinson lítur í sem stystu máli svo á að listaverk sé hlutur sem í alvöru sé ætlast til að sé brugðist við sem

²⁸ Sama rit, bls. 88–89. Á ensku hljóða orð Sacks svo: Echolalia freezes sounds, arrests time, preserves stimuli as “foreign bodies” or echoes in the mind, maintaining an alien existence like implant. It is only the sound of the words, their “melody,” as Bennett says, that implants them in his mind; their origins and meanings and associations are irrelevant.

²⁹ Ronald Schleifer, „The Poetics of Tourette Syndrome: Language, Neurobiology, and Poetry“, bls. 567, leturbr. mín. Enski textinn er svohljóðandi: Such frozen and arrested sound is a resource for poetry, its rhymes, alliteration, its “melody,” even (or especially) the odd sense of the impersonalness of its most intimate references.

³⁰ Anna Christina Soy Ribeiro, *Memorable Moments: A Philosophy of Poetry* [Doktorsritgerð], Baltimore: University of Maryland, 2006.

³¹ Jerrold Levinson, „Defining Art Historically“, *The British Journal of Aesthetics* 3/1979, bls. 232–250. Sami, „Refining Art Historically“, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 1/1989, bls. 21–33.

listaverki og þá í samræmi við hvernig fyrr hefur verið brugðist við eldri listaverkum.³² Ribeiro telur að ætlanin skipti líka miklu þegar ljóðlist á í hlut og færir rök fyrir því að sameinkenni hennar frá öndverðu sé sú ætlan manna að nota endurtekningar. Hún tilgreinir endurtekningarskemu allt frá hrynjandi til stílbragða og vísar í máli sínu jafnt til Ezra Pounds og mórmodernista, sem og til ólæsra brasilískra trúbadúra. Skrif hennar urðu til þess að ég fór að hugleiða annars vegar þá ætlan manna að fella kveðskap að tiltekinni sögu með endurtekningum og hins vegar uppruna ósjálfráðra málkækja – echolalia og palilalia – tourettsins. Eða með öðrum orðum, ég tók að velta fyrir mér eftirfarandi atriði: Ef rekja má ósjálfráðar mál- og ekki síst hljóðendurtekningar þeirra sem hafa Tourette til ágalla í heilabotnskjörnum; ef endurtekningar ljóðlistar eiga sér sumpart líka rætur í frumstæðum svæðum heilans, má þá vera að menn hafi of oft haft hugann við bragfræðireglur einar og ætlan skálda þegar þeir gerðu grein fyrir ljóðum, í stað þess að velta líka fyrir sér ómeðvituðum viðbrögðum þeirra? Geta tilfinningar og geðs-hræringar valdið því að hljóðendurtekningar komi ómeðvitað fram á varir skálda? Slíkar spurningar fengu seinna byr undir báða vængi hjá mér, þegar ég las umfjöllun Ulriku Maude um bókmenntir og taugafræði þar sem hún ræðir meðal annars um Beckett og áhuga hans á Tourette – en útleggur líka tiltekin orð Henris Bergsons um heilabilun:

tungumál [...] getur með öðrum orðum orkað sem einber sjálfvirkni [...], tungumálið virðist oft tala sjálft fremur en hugverundin sem sýnir og aðhefst.³³

Um svipað leyti og ég las Maude varð á vegi mínum bókarkaffi Blakey Vermeule um „hið nýja ómeðvitaða“ – en þau orð eru höfð um ýmsar fræðilegar athuganir síðustu áratuga á ómeðvituðu hugarstarfi, athuganir sem eru í andstöðu við kenningar Freuds.³⁴ Hið nýja ómeðvitaða hefur verið skil-

³² Jerrold Levinson, „Refining Art Historically“, bls. 21.

³³ Ulrika Maude, „Literature and neurology“, *The Cambridge Companion to the Body in Literature*, ritstj. David Hillman og Ulrika Maude, New York: Cambridge University Press, 2015, bls. 197–213, hér bls. 209. – Á ensku segir: „Language, too, in other words, can function as mere automatism, something that brings us to one of the central preoccupations of Beckett’s work, namely, that language, rather than performing subjectivity, often seems to speak itself.“ Tekið skal fram að hugmyndina um sjálfvirkni má rekja allt til miðrar 19. aldar, sbr. Joost Haan o. fl. „Neurology and surrealism: André Breton and Joseph Babinski“, *Brain* 135/2012, bls. 3830–3838, hér bls. 3832.

³⁴ Blakey Vermeule, „The New Unconscious: A Literary Guided Tour“, *The Oxford*

greint sem „öll hugarferli sem persóna upplifir ekki en verða til þess að hún hugsar, velur, finnur til og hegðar sér“.³⁵ Vermeule nefnir að mestöll heilavirkni sé ómeðvituð; skilningarvitin sendi frá sér til heilans um 11 milljónir upplýsinga þegar menn eru vakandi en þeir séu bara vitandi um fjörutíu þeirra.³⁶ Hún bendir líka á að fátt sé enn vísindalega sannað þegar kemur að hinu ómeðvitaða og bókmenntum og því sé margt á tilgátustigi. En einkar forvitnileg er sú uppástunga hennar að menn kanni hið ómeðvitaða, sem er auðvitað ekki hægt að sjá, með því að gæta að meðvituðum mynstrum í máli og spyrja sig að því, af hverju þau rísi, en hafa í sömu mund auga á þegar hið slétta yfirborð hins meðvitaða virðist raskast um stund og verða svo kannski aftur samt.³⁷

En burt séð frá Vermeule og Maude, laust á sinni tíð niður í vangaveltur mínar hugsanlegri skýringu á tilteknum einkennum vísu í Gísla sögu. Nánar tiltekið er um að ræða aðra vísu af þremur sem útlaginn Gísli nýtir til að segja Auði konu sinni frá svefnförum sínum þar sem draumkonan hin verri hefur vitjað hans. Fyrsta vísan sem hann fer með hljóðar svo:

*Villa oss ef elli
oddstríðir skal bíða,
mér gengur Sjöfn í svefna
sauma, mínir draumar.
Stendr eigi það þeygi
þornreið bragar geiri
öl-Nannan selr annars
efni, mér fyrir svefni.*³⁸

Eins og sjá má miðlar Gísli hér þeirri trú sinni að hann verði ekki langlífur. Það ræður hann af því að draumkonan hin verri vitjar hans, en lýsir því jafnframt yfir að það sé ekki það sem standi honum fyrir svefni. Hann er dálítið angurvær en talar af fullkominni stillingu og fellir hugsanir sínar í nokkuð

Handbook of Cognitive Literary Studies, ritstj. Lisa Zunshine, Oxford og New York: Oxford University Press, 2015, bls. 463–482, hér bls. 463.

³⁵ Daniel L. Schacter, Daniel T. Gilbert og Daniel M. Wegner, *Psychology*, 2.útg. New York: Worth Publishers, 2010, bls. 188. Hér eftir Blakey Vermeule, „The New Unconscious: A Literary Guided Tour“, bls. 463.

³⁶ Blakey Vermeule, „The New Unconscious: A Literary Guided Tour“, bls. 468–469.

³⁷ Sama rit, bls. 471.

³⁸ Hér tilfæri ég kveðskap Gísla á nútímastafsetningu en fylgi handritinu AM 556a 4to. Textinn er þar með ekki leiðrétur eins og venja er í lestrarútgáfum en leturbreytingar eru mínar.

hefðbundinn dróttkvæðan bragarhátt – þó að óvenjulegt sérhljóðarím sé í sjöttu línu og aðalhending í stað skothendingar í þeirri sjöundu. En í næstu vísu rifjar hann bókstaflega upp það sem gerðist í draumi næturinnar. Þá bregður svo við að hann yrkir runhent með hrynjandi dróttkvæðrar vísu – sem má kallast merkileg nýlunda – og leggur þar með áherslu á ákveðin orð með endarími, tengir tvær og tvær hendingar með alrími. Í ofanálág ryðjast líka fram í vísunni innrím og ýmis hljómtengsl sem gefa stökum ljóðlínnum ekki bara aukið vægi heldur tengja tvær – eða kannski þrjár? – saman með ýmsum hætti þannig að hrynjandi, hraði og hugblær gjörbreytast:

Eigi **verðr**, enn *orða*
 oss **lér** um það, *skorða*
 Gefn drepr fyrir **mér** *glæumi*,
 gott úr **hverjum** *draumi*.
 Kemr þegar **eg** vil *blunda*,
 kona við **mig** til *funda*.
 Oss þvær hún **unda** *flóði*,
 öll í manna *blóði*.³⁹

Hvernig á að skýra þessa breytingu? Ef við gerum ráð fyrir að ljóðlist með endurtekningum sínum, bragliðum, rími og stuðlum virki – ekki óáþekkt og Tourette-röskunin – þær heilastöðvar, sem tengjast hreyfingum mannsins, frumhvötum og geðshræringum, nægir kannski að við nýtum það afl sem heimspekingurinn Mark Johnson telur fara með lykilhlutverk í öllu vitsmunalífi, ímyndunaraflíð gamla og góða.⁴⁰ Við getum þá séð fyrir okkur hundeltan mann sem framið hefur höfuðglæpi á mælikvarða kristinna miðalda og leiðir hugann oft óttasleginn að því sem bíður hans annars heims. Hann vaknar að morgni, úrvinda og hrakinn eftir hryllingsdrauma næturinnar og kona hans vill vita hvað hefur gengið á. Hann neyðist til að fara aftur yfir það sem hann skynjaði og nam, svo að auðvitað kemst hann í upp-nám; sjálft líkamsástand draumsins tekur yfir og auk meðvitaðs ríms og ljóðstafasetningar sem leikur honum náttúrlega á tungu, ryðjast endurtekningar ómeðvitað fram – fryst hljóð svo að vísað sé til Schleifers hér á undan⁴¹ – og spyrja ekki um bragarhátt, hefð og reglur. Sé fyrrnefndri uppástungu Vermeule fylgt, má orða þetta á annan veg og segja: Hið slétta yfirborð hins

³⁹ Hefðbundna endarímið er hér skáletrað en önnur hljómtengsl feitletruð.

⁴⁰ Mark Johnson, *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*, London og Chicago: University of Chicago Press, 1990, bls. ix t.d.

⁴¹ Sbr. neðanmálgrein 27.

hefðbundna brags, sjálft mynstur hans, raskast um stund sem bendir til að hið ómeðvitaða komi við sögu.

Nú segir eflaust einhver að þessi útlekking feli í sér að maður trúir því að Gísla saga sé sannferðug lýsing á því sem kom fyrir manninn – ekki persónuna eða mannlíkið – Gísla Súrsson í raunheimum, mörgum öldum áður en saga hans var felld á skinn. Svarið er: Ekki er það gefið. Það má eins vel hugsa sér að þessi vísa sé yngri, frá Sturlunga öld eða seinna en tengist martröðum einhvers þess sem var á flóttu og var í draumföllum sínum hrakinn af sektarkennd. Vísan vitni þá um sambærilega reynslu og persónan Gísli á að baki í sögunni og því sé hún lögð honum í munn. Annar hugsanlegur möguleiki er að sá sem setti saman söguna hafi haft svo auðugt ímyndunarafli og fundið til líkrar samlíðunar með sögupersónu sinni að hann hafi ort vísuna í orðastað hennar. Og þá er gott að hafa í huga það sem kallað hefur verið „Tálsýnin um frjálsan vilja“ (e. *The Illusion of Independent Agency*) sem snýst um persónur sem höfundar skapa og tengsl þeirra við þær.⁴² Í ljós kemur að persónur verða oft svo „lifandi“ fyrir sjónum skapara sinna að þær öðlast nánast sjálfstæða tilvist, lifa með höfundunum, tala við þá og segja þeim jafnvel söguna sem þeir eru að semja.⁴³ Slíka reynslu höfunda má tengja hugmyndum um hvernig þeir leitast við að miðla samlíðan, t.d. með eintölum persóna og þá orkar „höfundurinn“ í hlutverki Gísla að kveða vísuna allt annað en ósannfærandi.⁴⁴

Einhverjir munu eflaust líka benda á að skáld nýti sér óspart vísitandi tiltekin hljóð í ljóðum sínum eða yrki heilu erindin svo að hljómurinn þjóni efninu. Síst neita ég því, hef enda óspart haldið að nemendum mínum skáldum sem eru meistarar í slíkri iðju, svo sem Einari Benediktssyni (t.d. „Hvarf séra Odds frá Miklabæ“), Snorra Hjartarsyni (t.d. „Í Úlfdöllum“) og Guðrúnu Hannesdóttur (t.d. „Dýnur kattarins“). Ég neita því ekki heldur að stundum komi upp í hefðbundnum skáldskap ýmis hljómtengsl önnur en rím sem ekki sé ástæða til að ræða sérstaklega. En runhenda Gísla með hrynjandi dróttkvæðis sker sig úr öðrum vísu hans vegna ríms og hljómtengsla, sem orka beinlínis ágeng á heyrn og tilfinningar – ég les vísuna

⁴² Marjorie Taylor, Sara D. Hodges og Adèle Kohányi, „The illusion of independent agency: Do adult fiction writers experience their characters as having minds of their own?“ *Imagination, Cognition and Personality* 4/2002–2003, bls. 361–380. Ég þakka Guðrúnu Steinþórsdóttur fyrir að hafa bent mér á þessa grein.

⁴³ Sama rit, bls. 363–365.

⁴⁴ Suzanne Keen, *Empathy and the Novel*, Oxford og New York: Oxford University Press, 2007, bls. 96–97.

upphátt eins og annan kveðskap! – og þess vegna er vert að huga að henni sérstaklega. Samhengið er í sem stystu máli lykiltríði hverju sinni.

Ónefnt er þá að endurtekning er oft nátengd draumum – og draugum – þannig að einhverjir kynnu að vilja huga að yfirskilvitlegum (e. *paranormal*) þáttum. En ég sé ekki ástæðu til þess. Í grein árið 2001 setti sálfræðingurinn G. William Domhoff fram nýja taugavitsmuna-kenningu (e. *neurocognitive theory*) um drauma og fylgdi henni eftir með bók árið 2017.⁴⁵ Domhoff er í stuttu máli þeirrar skoðunar að draumar séu þróunarsöguleg vitsmunaútfærsla sem ráðist af sérstöku neti framheilaformgerða. Útkoman úr þessu tauganeti telur hann að stýrist annars vegar af samfellulögmáli (e. *continuity principle*) sem tengist einkaáhyggjum (e. *personal concerns*) hér og nú; hins vegar af endurtekningarlögmáli sem eigi sér rætur í liðinni tilfinningavirkni einstaklingsins.⁴⁶ Þar með væru hugsanlegar geðshræringar og tilfinningar sögupersónunnar Gísla Súrssonar, þegar hann rifjar upp í vísunni góðu andstyggilegan næturdraum sinn, endurtekning á endurtekningu eða hvað?

Ég hef oft vitnað til þeirra orða sálfræðingsins Keiths Oatleys að tilfinningin (e. *emotion*) sé skáldskapnum það sem sannleikurinn er vísindunum – og þau eiga við hér sem oftar.⁴⁷ Kjarni málsins er auðvitað sá að góð ljóðskáld á hverjum tíma telja ekki atkvæði, eða kveður; þau hafa tiltekin bragmynstur í blóðinu en jafnframt tilfinningu fyrir því hvað hrifur og hvenær og hvernig má víkja frá mynstrinu. Seinni tíma menn hafa ekki aðgang að þeirri tilfinningu en gera engu að síður gjarna kröfu um að mynstrinu sé fylgt í hvívetna. Og það er sennilega ekki ýkja skynsamlegt. En hver lesandi leggur að sönnu sitt til merkingar á tilteknum kveðskap, þar með bæði þekkingu sína, reynslu og afstöðu til bragforms – þannig að skoðanir á kveðskapnum hljóta að vera skiptar.

„galdramaður ær / með trítílóðar tær“

Nú vikur sögunni aftur til Dags Sigurðarsonar. Hvernig færi ég að ef ég vildi kenna á 21. öld ljóð hans sem ég vísaði til við upphaf þessarar greinar?

⁴⁵ G. William Domhoff, „A New Neurocognitive Theory of Dreams”, *Dreaming* 1/2001, bls. 13–33; sami, *The Emergence of Dreaming: Mind-Wandering, Embodied Simulation, and the Default Network*, New York: Oxford University Press, 2017.

⁴⁶ G. William Domhoff, „A New Neurocognitive Theory of Dreams”, bls. 13.

⁴⁷ Keith Oatley, „Emotions and the Story World of Fiction”, *Narrative Impact: Social and Cognitive Foundations*, ritstj. Melanie C. Green o.fl., Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2002, bls. 39–70, hér bls. 39.

Sumpart myndi ég eflaust gera það sama og í gamla daga. Ég léti sem sé nemendur lesa ljóðið – sem hefst svo:

ýngíng fæðu rétti kettu
nótt að fara nætti niða

hind ess ess
á jötu gusti

níu tánínga hunda þrjátíu sjö pluss.⁴⁸

Auðvitað dræpi ég á framúrstefnur síðustu aldar og setti ljóðið þannig í samhengi við ýmis hljóðljóð frá 20. öld. En ég myndi leggja meiri áherslu en fyrr á að best væri að fara með ljóð eða lesa þau upphátt og gæta þess að nefna ekki bara hljóðljóð heldur líka flutnings- (e. *performance*) eða leikljóð og slam. Það ætti ekki einvörðungu að geta verið kímilegur grunnur til að ræða ljóðlínurnar „fingralángur flutningur / í flautandi bíl“ heldur líka til að hugleiða hvernig hljómur og hrynjandi hins merkingarlausu í textanum orkar á áheyrndur, heyrn þeirra og hreyfiskynjun. Og þá skiptir t.d. ekki litlu að bent sé á hvernig manni er stundum nánast gefið á hann með niðurskipan eininga í ljóði Dags. Sem dæmi getur þessi ljóðlína þjónað:

Gaggalagó gagg glúrin gló⁴⁹

„Gaggalagó gagg“ er samtengd merkingarlota í huga manns og fyrir vikið byrjar maður af gömlum vana að lesa hana - x x - x en hnýtur auðvitað þegar maður uppgötvar að þar með rofna hljómtennglin milli „-gó“ og „gló“, svo ekki sé talað um að sístuðlunin á g-inu kann að verða tungubrjótur um leið og hún ullar á ljóðstafahefðina. Og allt þetta getur kveikt ýmsar skemmtilegar spurningar – til að mynda um hvernig ólíkir einstaklingar bregðast við ef þeim sýnist þeir þurfa að velja milli hefðar og nýjungar eða merkingar og hljóms í flutningi.

Umfram annað held ég samt að ég myndi dvelja við tvö atriði í ljóðinu og þá á annan hátt en mér hefði dottið í hug þegar ég var ung. Hér er niðurlagið sem ég hef enn ekki nefnt:

⁴⁸ Dagur [Sigurðarson], *Rógmálmur og grásilfur*; bls. 65.

⁴⁹ Sama rit, bls. 66.

stóð við vöggu gambraglær
 galdramaður ær
 með trítílóðar tær
 Tobbi minn kær
 og blessaði yfir í bobba⁵⁰

Þegar maður heyrir þennan endi, blasir við að skoða árekstra merkingarleysa og merkingar í ljóðinu öllu og huga að því hvaða áhrif þeir hafa á skynjun manns og vitsmuni, þar með taldar tilfinningar. Og þá sýnist mér ansi forvitnilegt að spyrja spurninga í þessum dúr: Hafa rím, ljóðstafir og hrynjandi ekki í einhverjum skilningi merkingu fyrir hreyfi- og heyrnarskyni manns? Veitir það manni sams konar ánægju að njóta hljóms merkingarleysisins og skilja með vitsmununum merkingu sem snertir mann? Slær það mann kannski ánægjulega út af laginu þegar þetta tvennt rekst á?

Ónefnt er þá að í þessu makalaus ljóði, sem dillar vísast fleiri taugum en ég kann skil á, dúkkar allt í einu upp í lokin persónan sem nefnd er í titli þess. Margir hafa eflaust fyrir löngu áttað sig á að þar er kominn sjálfur Æri-Tobbi, 17. aldar hljóðljóðaskáldið, hagamælti æringinn og þjóðsagnapersónan sem sögð var hafa misst hæfileikann til að yrkja nokkuð af viti eftir að hann vísaði ferðamönnum af stráksskap á einkar ófært vað yfir á – og þeir drukknuðu allir.⁵¹ Spyrja mætti hvort Tobbi hefði verið með Tourette – og kannski Dagur líka – en slíkum spurningum verður naumast svarað að sinni, og því skal sjónum áfram beint að ljóði Dags. Ljóðmælandinn, sem fram til þessa hefur verið „röddin“ ein, gerist nú ekki bara fyrirferðarmikill með því að eigna sér Tobba með fornafninu „minn“ heldur tjáir tilfinningar sínar til hans með orðinu „kær“.

Þegar Tobbi kemur til breytist allt, ljóðlínurnar verða ekki bara af ætt rímnahefðarinnar með gamalkunnugt runurím á sínum stað heldur verður framúrstefnan frásagnarljóð í beinu framhaldi af að Freyjugatan er órannsakanleg. Því snýst lokaspurningin ekki bara um hið ópersónulega og ókunna andspænis hinu persónulega og nákomna, ekki bara um merkingu og merkingarleysi, hljóm og hljómrof, heldur kannski um samhengi, segjum í íslenskum bókmenntum, í ljóðlistinni allri, í mennskri tjáningu og upplifun – ef ekki bara um hvort það er örugglega ennþá róló á Freyjugötunni.

⁵⁰ Sama stað.

⁵¹ *Þjóðsögur og munnmæli: Nýtt safn*, (Jón Þorkelsson bjó undir prentun), Freysteinn Gunnarsson sá um útgáfuna, Halldór Pétursson teiknaði myndir, Reykjavík: Bókfellsútgáfan, 1956, bls. 180–185.

Lokaorð

Sé hugsað um ljóðlist með hliðsjón af manningum sem lífheild (e. *organism*) – eins og ég hef reynt að gera hér – fremur en að sinna frekast máli hans eða málgerðum hans einum, kunna að vakna upp ýmsar skemmtilegar spurningar. Ein þeirra er: Hvaða forsendur liggja almennt til grundvallar nýjungum í ljóðlist? Hefðbundið væri að nefna „snillinginn“, „hinn skapandi huga“ „andóf“ gegn eldri skáldskapartraumum og annað í þeim dúr. En mér kæmi ekki á óvart þó að framfarir í taugافرæði – og sífellt betri tækjabúnaður til að kanna heilann – færðu okkur brátt heim sanninn um að nýjungar í kveðskap ræðust oftast en við gerum okkur grein fyrir af ósjálfviljugu ástandi tiltekins mannlíkama, ástandi sem markar málgerðir hans, en sérstakar aðstæður kalla fram.⁵²

ÚTDRÁTTUR

„yfrin tól / fútúr gól“

Nokkur orð um líkamsmótun vitsmunanna, Tourette og ljóðlist

Hafa framfarir í lífvísindum síðustu áratugi valdið því að ástæða sé til að endurskoða bókmenntagreiningu? Í greininni er í upphafi hugað að þeirri spurningu með hliðsjón af broti úr ljóði Dags Sigurðarsonar „Takk, takk, Tobbi“ sem birtist í *Rógmálmi og grásilfri* (1971). Spurningunni er sumpart svarað játandi og þá einkum horft til þess að þörf sé að taka mið af líkamsmótum vitsmunum þegar bókmenntir eru greindar. Bent er á að meðal þess sem hefur aukið skilning manna á flóknu samspili líkama og tungumáls séu rannsóknir á Tourette-röskuninni. Tengsl hennar og ljóðlistar er eitt helsta viðfangsefni greinarinnar. Fyrst er þó fjallað stuttlega um Tourette, afstöðu lækna til þess á nítjándu og tuttugustu öld og skrif fræðimanna um sameinkenni þess og ljóðlistar. Þá er vikið að hvernig slík skrif geta nýst bókmenntafræðingum, vísa Gísla Súrssonar greind og leitast við að sýna að ástæða sé til að huga að fleiru en bragreglum þegar hún á í hlut. Því næst er snúið aftur að ljóði Dags og spurt hvernig greina megi það nú en að endingu tekin saman fáein atriði.

Lykilorð: Ljóðlist, Tourette, líkamsmótaðir vitsmunir, vísitandi endurtekningar/ ómeðvitaðar endurtekningar, merking/merkingarleysa

⁵² Stofninn í þessari grein er tveir fyrirlestrar, annar á íslensku, haldinn á Hugvísindabþingi árið 2011, hinn á dönsku, haldinn á málþingi til heiðurs Peter Springborg á Arnasafni í Kaupmannahöfn 2018. – Ég þakka ónafngreindum ritrynum gagnlegar ábendingar.

ABSTRACT

Embodied repetition

A few remarks on embodied cognition, Tourette syndrome and poetry

Should the progress in the biological sciences during the last decades give rise to a re-evaluation of literary analysis? The paper opens with a discussion of this question with reference to a fragment of Dagur Sigurðarson's poem "Takk takk Tobbi", published in *Rógmálmur og grásilfur* (1971). The question is answered partly affirmatively, mostly on the grounds that embodied cognition has to be taken into account when analysing literature. It is pointed out that among the factors that have contributed to a better understanding of the complex relation between the body and language is recent research on Tourette syndrome. The relationship between this neurological disorder and poetry is the main subject of the paper and it is discussed with reference to a scaldic strophe from *The Saga of Gisli Sursson*. First, Tourette-syndrome is discussed briefly, including the medical profession's stance toward it during the 19th and 20th century and scholarly work on the common traits that the disorder shares with poetry. Subsequently it is considered how these writings can benefit literary scholarship, Gisli Sursson's strophe is analysed and it is proposed that this analysis can't rely on metrical rules alone. Then the aforementioned poem by Dagur Sigurðarson is reconsidered, and finally a few points are recapitulated.

Keywords: Poetry, Tourette syndrome, embodied cognition, intended/unconscious repetition, sense/nonsense

BERGLJÓT SOFFÍA KRISTJÁNSDÓTTIR

Prófessor í íslenskum bókmenntun

Íslensku- og menningardeild

Hugvísindasviði Háskóla Íslands

Árnagarði við Suðurgötu

IS-101 Reykjavík, Ísland

bergljot@hi.is

